

RAFAŁ MŁYŃSKI

Katedra Języka Polskiego jako Obcego,
Uniwersytet Jagielloński

0000-0001-9069-0612

MARYIA REDKVA

Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej,
Uniwersytet Jagielloński

0000-0002-1981-8510

Speech-language Diagnosis of Linguistic Competences of Multilingual Children from Ukraine

ABSTRACT: The article discusses the speech therapy diagnosis of children growing up in multilingual environments. The authors present the desiderata of global standards used in the assessment of speech and language among bilingual children. Particular attention is paid to the important role of an interpreter in the differential diagnosis of the typical operations of speech/language development, bilingualism and communication, and language deficits. The cases of speech patterns among bilingual children analysed both by the speech therapist and the interpreter complement the theoretical part of the article.

KEY WORDS: speech-language diagnosis, bilingualism, interpreter

The problem of the speech and language assessment of a bilingual child has to date been best described for the needs of those communities in which the use of many ethnic languages, other than the official or dominant language, can be noted. A broad approach to this issue in the theoretical and application aspect are available on Anglo-Saxon grounds, therefore this section presents the most important desiderata used by *American Speech-Language Hearing Association (ASHA)*, *Royal College of Speech and Language Therapy (RCSLT)*, *Speech Pathology Australia (SPA)*. They form the basis of speech therapists' activities in the United States, Great Britain, Australia and may become an inspiration to create a Polish version of the diagnostic standards for bilingual children¹.

¹ Detailed information may be found in the following documents: *Bilingual Service...*; *Good Practise...*; *Working in a Culturally...*

The subjects of interest for bilingual speech therapists (BSLT – *Bilingual Speech-Language Therapist*) should be people who have learnt languages in a simultaneous and sequential manner, and those in whom the process of an additional language acquisition was supported by formal teaching (e.g. children following ELL curriculum – *English Language Learners*).

The diagnostic process for a bilingual person should begin with an interview, based on which information on bilingual functioning can be obtained: the age and method of language acquisition, dialect used (if applicable), languages used at home, in kindergarten/school, the time of exposure to each language, languages used in contact with peers, progress in acquisition and learning the language of instruction, all contacts with users of language of instruction and ethnic language, current proficiency in language of instruction and ethnic language, the age of immigration (if applicable) (Rimikis, Smiljanic, & Calandruccio, 2013, p. 793). The above data will help establish the preliminary characteristics of communicative competence developed by these people in both languages and relate it to notions such as “basal interpersonal skills” (BICS – *Basal Interpersonal Communication Skills*) or “academic language proficiency” (CALP – *Cognitive Academic Language Proficiency*) (Cummins, 2000, pp. 35–36; Lipińska, 2015).

The interview should also obtain information about the child’s physical development from parents/guardians, determining the appropriate orientation of the diagnostic process (Thal, Jackson-Maldonado, & Acosta, 2000).

Eliciting production in both languages known to the child should be the next stage of the assessment. To carry it out, tools that have been developed specially for bilingual children are necessary. The factor excluding common speech therapy tests from the use in the assessment is the fact that they were created based on data from monolingual children (Caesar & Kohler, 2007, p. 191). Researchers ascribe to them only an auxiliary function in the description of the observed language phenomena (Hegde & Maul, 2006, p. 348).

Phonological (Goldstein & Fabiano-Smith, 2007), morphological, syntactic and semantic (Austin, 2009; Morgan, Restrepo, & Auza, 2013; Paradis & Genesee, 1996; Zurer-Pearson, Fernandez, & Kimbrough, 1993) analysis of bilingual data is the third stage of the diagnostic process. ASHA, RCSLT and SPA stipulate that its effect be a differential diagnosis consisting in classification of the observed language phenomena into those resulting from the contact of the systems and those resulting from communication deficit (Kohnert, 2013; Kohnert & Medina, 2009). The knowledge about positive and negative transfer, period of silence, code switching and ethnic language attrition should be a prerequisite of making a differential diagnosis².

² Cf. Anderson, 2010; Anderson & Centeno, 2007; Dulay, Burt, & Krashen, 1982, p. 22–23; Haynes, pp. 1–5; Meisel, 2001; 2006.

2. Cooperation of a speech therapist with an interpreter

If a bilingual child must be diagnosed by a monolingual speech therapist, he or she must contact an interpreter – a person who knows the ethnic language of the examined child, and who will be able to actively participate in the entire diagnostic process.

The National Council on Interpreting in Health Care offers various ways of understanding such a person. In the document *The terminology of health care interpreting. A glossary of terms* the authors distinguished **an ad hoc interpreter**, **a certified interpreter**, **a qualified interpreter** and **translator** (pp. 4–8). The ad hoc interpreter is a person without special education who declares knowledge of a second language and can provide a broker service free of charge. This could be a patient's family member or volunteer. The certified interpreter has the appropriate qualifications, acquired through demanding courses, organized by governmental institutions or non-governmental organizations. The qualified interpreter is a person who has a high level of communication competence in two languages, has basic training and follows the guidelines of the national code of ethics and standards of interpreting practice. The translator is understood as a professional in the field of translation of written texts. The basis of the *National Council on Interpreting in Health Care* recommendation is an anti-discrimination policy, which assumes full support for ethnic minorities and the ethical dimension of the relationship of the speech therapist and a child who needs comfort in the diagnostic situation (cf. Thordardottir, 2010, p. 526).

The role of the interpreter in the diagnostic process can be twofold: he/she can act as a cultural broker or linguistics broker. The cultural broker provides the speech therapist with necessary information regarding the cultural heritage of e.g. a foreign child, enabling a proper assessment of his/her behavior. The language broker can perform a phonological, semantic and pragmatic analysis of a child's speech and basic sociolinguistic characteristics of the environment the child comes from (*Bilingual Service...*). In addition to activities directly related to the translation and interpretation of cultural and language data, the interpreter may:

- advise on the choice of diagnostic and therapeutic materials;
- contribute to the creation of materials dedicated to ethnic minorities;
- support the child and family during the diagnostic process;
- foster speech therapists' awareness;
- of values, beliefs and the role of parents in the upbringing process in a given ethnic minority community;
- encourage speech therapists' awareness of the need for assessment and therapy of children from ethnic minorities;
- support family speech therapy (Gerrish, Chau, Sobowale, & Birks, 2004, p. 409).

The Good Practice for Speech and Language Therapists Working with Clients from Linguistic Minority Communities additionally specifies the actions that the speech therapist should take towards the interpreter:

- training in diagnostics and speech therapy;
- integration with speech therapists environment;
- identification of individual patients or groups of patients with whom they can establish contact.

3. Bilingual speech language assessment in BID process

Henriette Langdon and Teresa Saenz (2016, pp. 109–133) proposed a three-stage speech therapy diagnostic process that is carried out by a monolingual speech therapist and an interpreter: *Briefing – Interaction – Debriefing Process*.

Briefing consists in planning by the team of a meeting of parents/guardians and a child, taking such issues into account:

- establishing detailed goals of the meeting;
- naming strategies helpful with gathering key information (characterizing the child's cultural and family context, adjusting the language of communication to the guardian and child, preparing for the guardian's possible reluctance to answer questions);
- observation of non-verbal behaviours both of the child and guardian;
- clarifying the legal aspects of the diagnosis;
- choice of a translation method;
- choice of tests and diagnostic materials with respect to their importance

The second stage of the process is *Interaction* in which the speech therapist and interpreter:

- observe the child's verbal and non-verbal reactions during the test;
- note down their observations;
- partake in communication with parents/guardians and child equally.

The most important stage in the view of this paper is *Debriefing*, in which:

- the interpreter makes a transcript of language samples;
- the speech therapist and interpreter analyse the data in terms of their correctness and appropriacy in diagnostic situation;
- the interpreter points at any deviations from the norms of the child's ethnic language;
- the team compile a diagnostic report.

4. Speech therapy diagnosis of kindergarten children from Ukraine with the participation of an interpreter – own study

4.1. Data on Ukrainian emigration in Poland

The need for speech therapy diagnoses of children from Ukraine is directly related to a considerable growth of Ukrainian population in Poland. A new wave of mass emigration commenced in 2014 after political, economic and social changes in Ukraine. Revolution of Dignity, the beginning of war in the east of the country and Crimean annexation caused enormous changes in internal and external migration of the Ukrainian population. Poland became a target country of economic emigration not only for individuals, but also whole families. It is estimated that there are 1.2 million Ukrainians in Poland, however special attention should be paid to the fact that there are significant difficulties in providing exact data (*Ministerstwo Rodziny...; Urząd do Spraw...*).

According to survey data, more than 60% of Ukrainian- and Russian-speaking emigrants express the will to live permanently in Poland. This type of declaration entails attending Polish kindergartens and schools where the Polish language is first a foreign language and then the second. In both cases, occurrence of developmental communication disorders cannot be excluded.

Briefing

The assessment of kindergarten children's speech pertained to previously presented BID formula and general guidelines for diagnosing bilingual people. The *Briefing* stage consisted in joint planning of the meeting with a parent and child. Its main aim was to obtain information related to child's medical history, his/her current educational situation and all factors determining bilingual functioning. Additionally, proper speech therapy tools were selected, i.e. Speech and Language Assessment Questionnaire (Kwestionariusz badania mowy) (Billewicz & Zioło, 2012). The questionnaire in the Ukrainian language was upgraded by the interpreter. The conversation with the parent was to be held in Polish; consecutive interpretation was to be used when needed.

Interaction

The Language production allowed for obtaining data concerning phonology, syntax, vocabulary and morphology in both languages. During the assessment the speech therapist and interpreter both made observations of the child's verbal and non-verbal communication. The parent did not interfere with the process.

Debriefing

The analysis of the data obtained in the speech therapy assessment was performed and the verification of the conclusions regarding the child's behaviour reached. The most significant part was scrutinizing his and her utterances in both examined languages. The following analysis contains data that underwent interpretation.

4.2. Data collected during examination in Polish

Child: M.; sex: boy; age: 4;3

Simultaneous bilingualism (Polish-Ukrainian); Russian occasionally used in interactions with his grandmother

The phonetic-phonological subsystem. Labialization of [o] was identified in the word *koszyk* /kɔʃyk/ 'basket' – the operation should be classified as the developmental code mixing. The noun *chleb* 'bread' was realized as /kxlɛp/ – epenthesis of [k] in the noun [xlɛp] is not related to the Ukr. хліб /xlib/ 'bread' or Russian equivalent хлеб /xl'ɛp/. Such an operation should be classified as developmental irrespectively of bilingualism. The substitution of [l] by [r] in the noun *parasol* 'umbrella' /parasɔl/ – /parasɔr/ is not related to the Ukrainian equivalent парасоля /parasɔliɑ. Such an operation should be classified as developmental. The substitution of [l] by [w] was noted in the lexical borrowing *кукла* /kukwa/ 'doll', used instead of the expected Pol. *lalka*. Such an operation should be classified as the developmental code mixing. The depalatalization of [rʲ] was observed in the Russian lexical borrowing *курица* /kuritsa/, used instead of the expected Pol. *kogut* 'rooster', the depalatalization of [rʲ] was noted. Such an operation should be classified as the developmental code mixing. Elision of [nʲ] and palatalization of [m] in the word *ziemniak* 'potato' – /zʲɛmʲak/; the linguistic operations should be classified as developmental and independent of languages used. The substitution of [g] by [k] in the noun *kogut* 'rooster' – /kɔkut/; the operation should be classified as developmental and independent of languages used. The movement of the stress to the second-to-last syllable in the word *пыка* – /'ruka/ 'rɛka'. Such an operation could be classified as the developmental mixing of Ukrainian and Polish codes.

The lexical subsystem. Lexical operations in majority of examples are related to the developmental code mixing: the contamination of Rus. *заколка* /zakɔlka/ 'hairpin' (Pol. *spinika*) and Pol. *spinacz* /spʲinaʃ/ 'clip' – /zapʲinaʃ/; the lexical substitution of the noun *spinika* 'hairpin'; the contamination of Pol. *rycerz* /ritʃɛʃ/ 'knight' and Ukr. *рицар* /ritsar/ 'knight' – /ritser/ functioning as a substitution of the Polish noun *diabeł* 'devil'. The lexical substitution of the Polish word *owoce* – /vaziva/ 'fruit', likely due to formal similarity of Ukr. *овочі* /ɔvɔʃi/ 'vegetables'.

The Russian borrowing телевизор ‘TV’ /tɛlʲɛvɪzʲar/ realized as /tɛlʲɛvɪzɔr/ was used as a substitution of Pol. *telewizor* ‘TV’. The Russian borrowing игрушки /ɪgrʊʃki/ ‘toys’ (Pol. *zabawki*) as a lexical substitution of the noun *zabawki* ‘toys’. The Ukrainian/Russian borrowing люблю /lʲublʲu/ ‘I like’ functioning as a lexical substitution of the Polish verb *lubię* ‘I like’. The Russian borrowing картошка /kartɔʃka/ ‘potato’ (Pol. *ziemniak*) as a lexical substitution of the Polish noun *ziemniak* ‘potato’. The neologism /bɔtɪn/ occurred as a lexical substitution of the Polish noun *bocian* ‘stork’ – the operation was developmental, independent of languages used. The neologism /litavʲɛts/ is a contamination of Pol. *latawiec* /latavʲɛts/ ‘kite’ and the Ukrainian verb літати /litati/, which occurred as a lexical substitution of the noun *balon* ‘balloon’. The Russian borrowing глаз /glas/ ‘eye’ (Pol. *oko*) occurred as a lexical substitution of the Polish noun *oko* ‘eye’. The neologism /gzɛbʲɪk/ was used as a lexical substitution of the Polish noun *grzebień* ‘comb’ – a developmental operation, not related to the languages used. The Ukrainian/Russian borrowing шапка /ʃapka/ ‘hat’ (Pol. *czapka*) was used as a lexical substitution of the Polish noun *czapka* ‘hat’. The Russian borrowing . дети /dʲɛti/ ‘children’ (Pol. *dzieci*) was used as a lexical substitution of the Polish noun *dzieci* ‘children’. The Russian borrowing. автобус /aftɔbus/ ‘bus’ (Pol. *autobus*) was functioning as a lexical substitution of the Polish noun *autobus* ‘bus’.

The grammatical subsystem. The developmental mixing of codes on the grammatical level was presented in multiple examples: The change of the ending /ɛ/ in the noun *owoce* /ɔvɔtɛ/ ‘fruit’ to /i/ – /ɔvɔtsi/; the operation was related to the interference from the Russian language: the ending –(ц)ы as in words огурцы, пальцы /ɔgurtsi/, /palʲtsi/ ‘cucumbers’ (Pol. *ogórki*), ‘fingers’ (Pol. *palce*). Ukrainian syntax was applied in the sentence /ja lʲublʲu dʲɪni/, additionally the change of the inflectional ending /ɛ/ to /i/ in the form of the Polish word *dynie* ‘pumpkins’ occurred under the influence of the Ukrainian form дині /dʲɪni/ ‘melons’ (Pol. *melony*). Ukrainian syntax was applied to the sentence /ja lʲublʲu vɔzi/. Furthermore a substitution of /ɛ/ by /ɔ/ was noted in the word /vɛzi/ ‘snakes’ – the operation was developmental, unrelated to languages used. The change of the inflectional ending in the word *ogórek* ‘cucumber’ – /ɔgurtɛ/ under the influence of the Rus. огурцы /ɔgurtsi/ ‘cucumbers’ (Pol. *ogórki*). The use of Ukrainian syntax in the sentence /ja lʲublʲu gɛsiv/ – the change of the accusative case ending of the plural form of the noun *gęsi* ‘geese’ took place by analogy with the ending of the accusative case of the plural masculine form in Ukrainian. The developmental mixing of Polish and Ukrainian codes with incorrect syntactic scheme in both languages was observed in sentences /tɔ jɛst tɔ vklʲuʃajɛ svʲatwa/ and /tut mɔzna jɔtɔ jɛsʲtsʲi/. The developmental mixing of Polish and Ukrainian codes with the incorrect use of the Polish pronoun *ich* ‘them’ instead of the non-malepersonal gender form *je* in the structure was observed in the sentence /ja lʲublʲu ɔglʲɔdatsʲ sʲilimaki, lʲublʲu ix karmitsʲ/, probably related to the lack of malepersonal/non-malepersonal categorization in Ukrainian. The developmental mixing of

Polish and Russian codes was observed in expressions: /ɛtɔ jest takaja [...] mɔzna ɛɔɛtsʲ i katats:a/; /kura takaja naziva ɛɛ kɔkut/; /bɔ ja lʲublʲu bɔtini i tam biw tam u dzʲatka biw takɔj bɔtin a tam biw takɔj bɔtin takɔj u nas u dzʲatka i ɔn stɔjaw i ulifʲiw patʲʲiw na nas i ulifʲiw/; /zɛbi nʲɛ utsʲɛkw kakɔj ta pʲɛs/.

Child: S.; sex: girl; age: 4;8

Sequential bilingualism (Ukrainian and occasional borrowings from Russian);
Polish acquired sequentially

The phonetic-phonological subsystem. Substitution of [l] by [w] in the noun *lampa* ‘lamp’ /wampa/; operation related to the interference from Polish (hard Ukr. [l] pronounced like Pol. [w]). The substitution of softened [h] by softened [p] in Pol. *hipopotam* ‘hippopotamus’ – /pipɔpɔtam/; the operation should be classified as developmental independent of languages used. The substitution of buccal [o] by labial [ɔ] in the word /kɔmin/; the operation triggered by the Ukrainian language interference. Developmental operations have been noted on the phonetic level, independent of languages used: /skaf/ – the substitution of [ʃ] by [s]; /kuklʲa/ – the substitution of [l] by [lʲ]; /sɔsiska/ – the substitution of [i] by [i]. Developmental operations i.e. substitutions of [l] by [lʲ] and [ʃ] by [ts] in the words /klʲoun/ ‘clown’ (Pol. *klaun*) and /tɛmɔdan/ ‘suitcase’ (Pol. *walizka*) could also be noted. The stress was moved in the noun /kovʲbasa/ to the second-to-last syllable; the operation was related to the Polish language interference.

The lexical subsystem. Occasionally Russian lexical borrowings were identified in the speech of the bilingual child e.g. the Russian borrowing шкаф /ʃkaf/ ‘wardrobe’ (Pol. *szafa*) realized in speech as /skaf/, being a lexical substitution of the Polish noun *szafa* ‘wardrobe’. The Russian borrowing сковородка /skɔvɔrɔtkɑ/ ‘frying pan’ (Pol. *patelnia*) was functioning as a substitution of the Polish noun *patelnia* ‘frying pan’. The Ukrainian borrowing кастрюля /kastrulʲa/ ‘pot’ (Pol. *garnek*) was a lexical substitution of the Polish noun *garnek* ‘pot’. The Russian borrowing кукла /kukla/ ‘doll’ (Pol. *lalka*) was a lexical substitution of the Polish noun *lalka* ‘doll’. The Ukrainian borrowing чемодан /tɛmɔdan/ ‘suitcase’ (Pol. *walizka*) realized as /tɛmɔdan/ was a lexical substitution of the Polish noun *walizka* ‘suitcase’. The Ukrainian borrowing сосиска /sɔsiska/ ‘frankfurter’ (Pol. *parówka*) realized as /sɔsiska/ was a lexical substitution of the Polish noun *kielbasa* ‘sausage’. The Ukrainian borrowing ковбаса /kovbasa/ ‘sausage’ (Pol. *kielbasa*) constituted a lexical substitution of the Polish noun *kielbasa* ‘sausage’. The Russian borrowing автобус /aftɔbus/ ‘bus’ (Pol. *autobus*) was a lexical substitution of the Polish noun *autobus* ‘bus’. The Ukrainian borrowing ванна /van:a/ ‘bath’ (Pol. *wanna* or *łazienka*) was observed as a lexical substitution of the Polish noun *łazienka* ‘bath’. The Russian borrowing забор /zabɔr/ ‘fence’ (Pol. *plot*) constituted a lexical substitution of the Polish noun *plot* ‘fence’. The Ukrainian borrowing цвітна капуста /tsvitna kapusta/ and the use of /kapusta/ instead of the

Pol. *kalafior* ‘cauliflower’. The Ukrainian borrowing дошка /dɔʃka/ ‘board’ (Pol. *tablica*) was relized as /dɛska/, which was a lexical substitution of the Polish noun *tablica* ‘board. Ukr. яблуко /jablukɔ/ ‘apple’ (Pol. *jabłko*) and Pol. *jabłko* ‘apple’ /japko/ – was used in the form of /jabukɔ/. The Russian borrowing фартук /fartuk/ ‘apron’ (Pol. *fartuch*) was a lexical substitution of the Polish noun *fartuch* ‘apron’.

The grammatical subsystem: It was not possible to collect sufficient data during the examination which could be used to present a valuable analysis.

4.3. Data gathered during the examination in Ukrainian

Child: M.; sex: boy; age: 4;3

Simultaneous bilingualism (Polish-Ukrainian); Russian used occasionally in interactions with his grandmother

The phonetic-phonological subsystem. Majority of examples are operations related to the developmental mixing of language codes: the substitution from [l] to [w] in the Ukrainian words акула /akula/ ‘shark’ – /akuwa/; Ukr. лелека /lɛlɛka/ ‘stork’ – /wɛwɛka/; Ukr. білка /bilka/ ‘squirrel’ – /biwka/; Ukr. лампа /lampɑ/ ‘lampa’ – /wɑmpɑ/; Ukr. олень /olɛnʲ/ ‘deer’ – /ɔwɛnʲ/. Also /ɦ/→/x/ devoicing examples were noted. They are likely to be related to the influence of the Polish language and the elision of the phoneme /ɦ/, characteristic of the Ukrainian language only: Ukr. вагон /vaɦɔn/ ‘carriage’ – /vaɦɔn/; Ukr. носоріг /nɔsɔrʲɦ/ ‘rhinoceros’ – /nɔsɔrʲx/. The syllable /ɦɛ/ was reduced in the Ukrainian noun беремо́т /bɛɦemɔt/ ‘hippopotamus’, which resulted in the form /bɛmɔt/. The tendency to devoice last voiced consonants was also observed: Ukr. зуб /zub/ ‘tooth’ – /zup/, which is the impact of the influence of the Polish language. The substitution of [ɔ] to [u] appeared in the Ukrainian word сова /sɔva/ ‘owl’ resulting in /suva/, which relates to the nonnormative labialization of the vowel /ɔ/ in Ukrainian.

The lexical subsystem. The Polish borrowing *fontanna* ‘fountain’ was a lexical substitution of the Ukrainian noun фонтан /fɔntan/ ‘fountain’; the operation was related to the developmental mixing of languages. The Russian borrowing малоток /malatɔk/ ‘hammer’ constituted a lexical substitution of the Ukrainian noun молоток /mɔlɔtɔk/ ‘hammer’; the operation is also related to the developmental mixing of languages. The contamination of Ukr. виноград /vʲinɔɦrad/ ‘grapes’ and Pol. *winogrona* ‘grapes’ resulted in /vʲinɔɦrɔda/. The Ukr. лох /lɔx/, used in colloquial language to describe someone stupid or naive, occurred as a lexical substitution of the Ukr. лось /lɔsʲ/ ‘deer’. Ukr. князь /knʲazi/ ‘prince’ was substituted by /pan jɛzus/. The operations could be classified as developmental.

The grammatical subsystem. The developmental mixing of Ukrainian and Polish was observed in sentences and expressions: /ɛta rɛkʲin bɔ ja lʲublʲu rɛkʲini/; /ɛto jɛst zavʲɛ xɔmik/; /ja lʲublʲu ɛtu bajka/; /ja jadwɛm na ɔbit sup/; /ɛta lizak/;

/z Santoju jizditʲi ɛwʲɛ̃ti Mikɔwaj/; /ɛta gvʲaztka/; /ruki namalʲovane bɔ jal ʲublʲu malʲuvati/. Confusing inflectional endings and grammatical forms in the child was caused by linguistic interference: /ɛ/ instead of /i/ in Ukr. туфлі /tuflʲi/ 'shoes' was realized as /tuflʲiɛ/, the ending used was as in Pol. *palce* 'fingers', *pantofle* 'slippers'; /i/ to /i/ in Ukr. ноги /nɔɦi/ was realized as /nɔɦi/, which is also resulting from the influence of the Pol. language. The borrowing of Pol. *pajak* 'spider' and the use of Ukr. ending /iv/ appearing in plural nouns in accusative was observed in the sentence /ja ʲublʲu pajɔkiv/.

Child: S.; sex: girl; age: 4;8

Sequential bilingualism (Ukrainian and occasional borrowings from Russian);
Polish acquired sequentially

The phonetic-phonological subsystem. Operations related to the interference of the Polish language are the following: the devoicing from [ɦ] to [x] in Ukr. гарбуз /ɦarbuʒ/ 'pumpkin', which results in /xarbuʒ/; Ukr. носоріс /nɔsɔriɦ/ 'rhinoceros' as /nɔsɔrix/; the substitution of [ɦ] by [g] in Ukr. газета /ɦazeta/ 'newspaper', resulting in /gazeta/; Ukr. вагон /vaɦɔn/ 'carriage', resulting in /vagon/; Ukr. бегемот /bɛɦɛmɔt/ 'hippopotamus', resulting in /bɛgɛmɔt/; Ukr. виноград /vinɔɦrad/ 'grapes', resulting in /vinɔgrad/; the substitution of [l] by [lʲ] and [ɹ] by [f] in Ukr. лев /lɛv/ 'lion', resulting in /lʲɛf/. The substitution of [sʲ] by [ɕ] in Ukr. бабуса /babusʲa/ 'grandmother', resulting in /babuea/; Ukr. сім /sʲim/ 'seven' as /eim/; Ukr. таксі /taksʲi/ 'taxi' as /takei/. The stress was moved to the second-to-last syllable in Ukr. сова /sɔva/, which resulted in /sɔva/. Also the substitution of [l] by [w] occurred in Ukr. дятел /dʲatɛl/ 'woodpecker', which resulted in /dʲatɛw/. Furthermore the depalatization of /tsʲ/ was observed in Ukr. заєць /zajɛtsʲ/ 'hare', which resulted in /zajɛts/. Developmental operations not related to languages used: the [l] palatalization in Ukr. акула /akula/ 'shark', resulting in /akulʲa/; the substitution of [l] by [r] in Ukr. ялинка /jalinka/ 'christmas tree', resulting in /jirinka/; the elision of [m] in Ukr. трамвай /tramvaj/ 'tram', resulting in /travaj/.

The lexical subsystem. Interferences from the Polish language on the lexical level were observed: a lexical substitution of the noun кенгуру /kenɦuru/ as /kʲɛngur/; the Polish borrowing *pantofle* 'slippers' including movement of the ending /i/ from Ukrainian, being a lexical substitution of Ukr. туфлі /tuflʲi/ 'slippers', effectively realized as /pantɔfli/; the Polish borrowing *ucho* 'ear' being a lexical substitution of Ukr. вухо /vuxɔ/; the Polish borrowing *czapka* 'hat' with phonetic substitution of [ʃ] by [ts] constituted a lexical substitution of Ukr. шапка /ʃapka/ 'hat'; the Polish borrowing *guzik* 'button' as a lexical substitution of Ukr. гудзик /gudzik/ 'button'; the Polish borrowing *wazon* 'vase' as a lexical substitution of Ukr. ваза /vaza/ 'vase'; the Polish borrowing *król* 'król' as a lexical substitution of the Ukr. король /kɔrɔlʲ/; the Polish borrowing *ciasteczka* 'cookies'

(in the incorrect form *ciasteczki*) as a lexical substitution of the Ukr. печиво /peʃivɔ/ 'cookies'; the Polish borrowing *dziób* 'beak' as a lexical substitution of the Ukr. дзьоб /ɖzʲɔb/ 'beak'; the Russian borrowing паук /pauk/ 'spider' as a lexical substitution of the Ukr. noun павук /pavuk/ 'spider'; the Russian borrowing. пчела /pʃɛla/ 'bee', as a lexical substitution of the Ukr. бджола /bdʒɔla/, realized as /pʃɛla/; the contamination of Ukr. Вінні Пух /vin:i pux/ 'Winnie-the-Pooh' and Pol. *Kubuś Puchatek* as /vin:i puxatek/.

The grammatical subsystem. The mixing of Polish, Ukrainian and Russian codes occurred in the grammatical subsystem: /papuzka ktura povtorajɛ/ or /jajtsɔ/ – changing of the ending [ɛ] to [ɔ] in Ukr. яйце /jajtsɛ/ 'egg' and Rus. яйцо /jajtsɔ/.

5. Conclusions

The gathering of bilingual data from the boy M. and the girl S., interpretation in reference to the developmental norms for uni- and bilingual (simultaneous and sequential) children as well as the general paradigms for Polish, Ukrainian and Russian languages made it possible to come to certain conclusions. The cooperation of the unilingual speech and language therapist with the interpreter resulted in identification of phenomena typical for multilingual development – code mixing and interferences from the dominant and inherited languages in the children under examination. Additionally, it was possible to differentiate between the performed linguistic operations, which can potentially be observed in children's speech, i.e. developmental (observed as well among unilingual children) resulting from the interaction of two and/or three language systems; pronunciation and/or speech disorders. Such a differential diagnosis made it possible to fully evaluate the language competences in the phonetic-phonological, grammatical and lexical subsystems.

In the phonetic-phonological subsystems of M. and S. the changing of the buccal [o] to the labial [ɔ] as well as the elision of consonants, which do not occur in Polish, i.e. [ɸ], hard [l], or soft [rʲ] were prominent. Further essential observations are: frequent substitutions of the Ukrainian [l] by Polish [w], palatalization of [k] and [g] in Ukrainian and the replacement of the Ukrainian softened consonants [sʲ] and [zʲ] by the Polish soft [ɕ] and [ʒ]. Another phenomenon resulting from the contact of languages is a tendency to preserve paroxytonic stress, essential in the Polish language. Signs of phonetic development appeared in the children examined in parallel to the unilingual ones e.g. substitutions of [r] by [l] or alveolar consonants by dental consonants. In both cases no articulation disorders were noted in either Polish or Ukrainian language.

The overview of the data gathered indicates the supremacy of the use of Ukrainian and Russian lexical database and mutual, interlingual impacts on the creation of the correct inflected forms in M. and S. Both children demonstrated the application of the syntax which was not always relevant to the Polish, Ukrainian, or Russian, which can be interpreted as a developmental process.

The performed diagnostic examination of the Polish-Ukrainian-Russian multilingualism, in line with the BID Process, proved the validity of its application and clearly highlighted the significance of the cooperation of the unilingual speech and language therapist and the interpreter. Participation of an experienced Slavist (a native user of the Ukrainian and Russian languages) made it possible to perform fully evaluation of the Ukrainian and Russian languages and compare it with the Polish language competence. Such a procedure facilitated the realization of the main goal i.e. the differential diagnosis. This analysis can also be a guideline for speech and language therapists who struggle with the correct diagnosing of children from multilingual environment, especially from across the Eastern boarder.

Bibliography

- ANDERSON, R. (2010). First language loss in Spanish-speaking children. In: B. GOLDSTEIN (Ed.), *Bilingual language development and disorders Spanish-English speakers* (pp. 193–212). Baltimore: Brookes Publishing.
- ANDERSON, R., & CENTENO, J. (2007). Contrastive analysis between Spanish and English. In: J. CENTENO, R. ANDERSON, & L. OBLER (Eds.), *Communication disorders in Spanish speakers: theoretical, research and clinical aspects* (pp. 11–33). Tonawanda, New York: Multilingual Matters.
- AUSTIN, J. (2009). Delay, interference and bilingual development: The acquisition of verbal morphology in children learning Basque and Spanish. *International Journal of Bilingualism*, 13(4), 447–479.
- Bilingual Service Delivery*. Retrieved from: www.asha.org (access: 9.10.2019).
- BILLEWICZ, G., & ZIOŁO, B. (2012). *Kwestionariusz badania mowy*. Kraków: Impuls.
- CAESAR, L.G., & KOHLER, P.D. (2007). The state of school-based bilingual assessment: actual practice versus recommended guidelines. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 38(3), 190–200.
- CUMMINS, J. (2000). *Language, power and pedagogy. Bilingual children in crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters.
- DULAY, H., BURT, M., & KRASHEN, S. (1982). *Language two*. Oxford: Oxford University Press.
- GERRISH, K., CHAU, CH., SOBOWALE, A., & BIRKS, E. (2004). Bridging the language barrier: The use of interpreters in primary care nursing. *Health & Social Care in the Community*, 12(5), 407–413.
- GOLDSTEIN, B.A., & FABIANO-SMITH, L.C. (2007). Assessment and intervention for bilingual children with phonologica disorders. *ASHA Leader*, 12(2), 6–31.
- Good Practise for Speech and Language Therapists Working with Clients from Linguistics Minority Communities*. Retrieved from: www.rcslt.org (access: 9.10.2019).

- HAYNES, E. *What is language loss?* Retrieved from: www.cal.org/heritage/pdfs/briefs/what-is-language-loss.pdf (access: 15.06.2019).
- HEGDE, M., & MAUL, C. (2006). *Language disorders in children: an evidence-based approach to assessment and treatment*. Fresno: Pearson.
- KOHNERT, K. (2013). *Language disorders in bilingual children and adults*. San Diego: Plural Publishing.
- KOHNERT, K., & MEDINA, A. (2009). Bilingual Children and Communication Disorders. A 30-Year Research Retrospective. *Seminars in Speech and Language*, 30(4), 219–233.
- KOROL, A. (2017). *Movlennieva kartka z kartynkamy: lohopedychne obstezhennia rivnia movlennievoho rozvytku dytyny*. Ternopil: Mandrivets.
- LANGDON, H., & SAENZ, T. (2016). *Working with interpreters and translators: A guide for speech-language pathologists and audiologists*. San Diego: Plural Publishing.
- LIPÍŃSKA, E. (2015). Dwujęzyczność kognitywna. *Lingvaria*, 10(2), 55–68.
- MEISEL, J.M. (2001). Early differentiation of languages in bilingual children. In: L. WEI (Ed.), *The bilingualism reader* (pp. 344–370). London: Routledge.
- MEISEL, J.M. (2006). The bilingual child. In: T. BATHIA, & W. RITCHIE (Eds.), *The handbook of bilingualism* (pp. 90–113). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (Ministry of Family, Labour and Social Policy). Retrieved from: <https://archiwum.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/> (access: 22.07.2019).
- MORGAN, G., RESTREPO, M., & AUZA, A. (2013). Comparison of Spanish morphology in monolingual and Spanish-English bilingual children with and without language impairment. *Bilingualism: language and cognition*, 16(3), 578–596.
- PARADIS, J., & GENESEE, F. (1996). Syntactic acquisition in bilingual children: autonomous or independent? *Studies in Second Language Acquisition*, 18, 1–25.
- Profil społeczny migranta zarobkowego z Ukrainy. Retrieved from: http://www.pol-ukr.com/wp-content/uploads/2019/04/PIZ_Raport_2019.pdf. (access: 22.07.2019).
- RIMIKIS, S., SMILJANIC, R., & CALANDRUCCIO, L. (2013). Nonnative English speaker performance on the Basic English Lexicon (BEL) sentences. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 56, 792–804.
- THAL, D., JACKSON-MALDONADO, D., & ACOSTA, D. (2000). Validity of a parent-report measure of vocabulary and grammar for Spanish-speaking toddlers. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 43(5), 1087–1100.
- The terminology of health care interpreting. A glossary of terms*. Retrieved from: <https://www.ncihc.org/assets/documents/NCIHC%20Terms%20Final080408.pdf> (access: 15.06.2019).
- THORDARDOTTIR, E. (2010). Towards evidence-based practice in language intervention for bilingual children. *Journal of Communication Disorders*, 43(6), 523–537.
- Urząd do Spraw Cudzoziemców (Foreigners' Affairs Office). Retrieved from: <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/decyzje/widok/tabele/rok/2019/> (access: 22.07.2019).
- Working in a Culturally and Linguistically Diverse Society*. Retrieved from: www.speechpathologyaustralia.org.au (access: 9.10.2019).
- ZURER-PEARSON, B., FERNANDEZ, S., & KIMBROUGH, O. (1993). Lexical Development in Bilingual Infants and Toddlers: Comparison to Monolingual Norms. *Language Learning*, 43(1), 93–120.

RAFAŁ MŁYŃSKI

Katedra Języka Polskiego jako Obcego,
Uniwersytet Jagielloński

0000-0001-9069-0612

MARYIA REDKVA

Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej,
Uniwersytet Jagielloński

0000-0002-1981-8510

Diagnoza logopedyczna kompetencji językowych u wielojęzycznych dzieci z Ukrainy

Speech-language Diagnosis of Linguistics Competences of Multilingual Children from Ukraine

ABSTRACT: The article discusses the speech therapy diagnosis of children growing up in multilingual environments. The authors present the desiderata of global standards used in the assessment of speech and language among bilingual children. Particular attention is paid to the important role of an interpreter in the differential diagnosis of the typical operations of speech/language development, bilingualism and communication, and language deficits. The cases of speech patterns among bilingual children analysed both by the speech therapist and the interpreter complement the theoretical part of the article.

KEY WORDS: speech-language diagnosis, bilingualism, interpreter

1. Diagnoza dziecka dwujęzycznego w światowych standardach logopedycznych

Problem diagnozowania mowy i języka dziecka dwujęzycznego został do tej pory najlepiej opracowany na potrzeby tych społeczności, w których można zanotować użycie wielu języków etnicznych, różnych od języka oficjalnego i dominującego w przestrzeni publicznej. Szerokie ujęcia tej problematyki w wymiarze teoretycznym i aplikacyjnym są dostępne na gruncie anglosaskim, dlatego niniejszy podrozdział prezentuje najważniejsze dezyderaty wykorzystywane przez *American Speech-Language Hearing Association (ASHA)*, *Royal College of Speech and Language Therapy (RCSLT)*, *Speech Pathology Australia (SPA)*. Stanowią one pod-

stawę działań logopedów w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Australii i mogą stać się inspiracją do stworzenia polskiej wersji standardu postępowania diagnostycznego dla dwujęzycznych dzieci¹.

Przedmiotem zainteresowania dwujęzycznych logopedów (BSLT – *Bilingual Speech-Language Therapist*) powinny być osoby, które przyswoiły języki w sposób symultaniczny i sekwencyjny, oraz te, u których proces akwizycji języka dodatkowego był wspomagany nauczaniem formalnym (np. dzieci realizujące program EEL – *English Language Learners*).

Proces diagnostyczny osoby dwujęzycznej powinien rozpocząć się wywiadem, na podstawie którego można uzyskać informacje dotyczące dwujęzycznego funkcjonowania: wieku i sposobu akwizycji języków, używanego dialektu (jeśli dotyczy), języków używanych w domu, przedszkolu/szkole, czasu ekspozycji na każdy z języków, języka/języków używanego/używanych w kontaktach z rówieśnikami, postępów w przyswajaniu i uczeniu się języka edukacyjnego, wszystkich kontaktów z użytkownikami swojego języka etnicznego i edukacyjnego, aktualnej biegłości w języku etnicznym i edukacyjnym, wieku imigracji (jeśli dotyczy) (Rimikis, Smiljanic, & Calandruccio, 2013, s. 793). Powyższe dane pomogą ustalić wstępną charakterystykę kompetencji komunikacyjnej, jaką osiągnęły te osoby w obu językach i odnieść ją do pojęć takich jak „bazowe umiejętności językowe” (BICS – *Basal Interpersonal Communication Skills*) lub „akademicka biegłość językowa” (CALP – *Cognitive Academic Language Proficiency*) (Cummins, 2000, s. 35–36; Lipińska, 2015). Wywiad powinien też pozyskiwać informacje od rodziców/opiekunów o rozwoju fizycznym dziecka, decydujące o prawidłowym ukie-runkowaniu procesu diagnostycznego (Thal, Jackson-Maldonado, & Acosta, 2000).

Za kolejny etap diagnozy należy uznać pozyskanie produkcji w obu znanych dziecku językach. Do jej przeprowadzenia niezbędne są narzędzia, które zostały opracowane dla dzieci bilingwalnych. Czynnikiem wykluczającym powszechne testy logopedyczne jako podstawowe jest fakt, iż stworzono je w oparciu o dane od dzieci jednojęzycznych (Caesar & Kohler, 2007, s. 191). Badacze przewidują dla nich jedynie funkcję pomocniczą przy opisie zaobserwowanych zjawisk językowych (Hegde & Maul, 2006, s. 348).

Trzecim etapem postępowania diagnostycznego jest analiza dwujęzycznych danych pod kątem fonologicznym (Goldstein & Fabiano-Smith, 2007), morfologicznym, syntaktycznym i semantycznym (Austin, 2009; Morgan, Restrepo, & Auza, 2013; Paradis & Genesee, 1996; Zurer-Pearson, Fernandez, & Kimbrough, 1993). ASHA, RCSLT oraz SPA wyraźnie podkreślają, aby jej efektem była diagnoza różnicowa polegająca na zakwalifikowaniu zaobserwowanych operacji językowych do tych, które wynikają z kontaktu systemów oraz do tych, które wynikają z deficytu komunikacyjnego (Kohnert, 2013; Kohnert & Medina, 2009).

¹ Szczegółowe rozszerzenie sygnalizowanych informacji znajduje się w następujących dokumentach: *Bilingual Service...*; *Good Practise...*; *Working in a Culturally...*

Warunkiem przeprowadzenia diagnozy różnicowej jest wiedza dotycząca transferu pozytywnego i negatywnego, okresu ciszy, przełączania kodów i tracenia języka etnicznego².

2. Współpraca logopedy z interpretatorem

W przypadku, gdy diagnozy dziecka dwujęzycznego musi dokonać jednojęzyczny logopeda, wymagane jest, aby nawiązał kontakt z tzw. interpretatorem – osobą znającą język etniczny badanego dziecka, która będzie w stanie aktywnie włączyć się w cały proces diagnostyczny.

The National Council on Interpreting in Health Care proponuje różne sposoby rozumienia takiej osoby. W dokumencie *The terminology of health care interpreting. A glossary of terms* autorzy wyróżnili **interpretatora ad hoc**, **interpretatora certyfikowanego**, **wykwalifikowanego interpretatora** i **tłumacza** (s. 4–8)³. Interpretator *ad hoc* to osoba bez specjalnego wykształcenia, która deklaruje znajomość drugiego języka i nieodpłatnie może świadczyć usługę pośrednika. Może to być członek rodziny pacjenta lub wolontariusz. Certyfikowany interpretator posiada odpowiednie uprawnienia, zdobyte dzięki wymagającym kursom, organizowanym przez instytucje rządowe lub organizacje pozarządowe. Wykwalifikowany interpretator jest osobą, u której stwierdza się wysoki poziom kompetencji komunikacyjnej w dwóch językach, posiada podstawowe przeszkolenie i postępuje według wytycznych krajowego kodeksu etycznego oraz standardów praktyki interpretatorskiej. Tłumacz rozumiany jest jako profesjonalista w zakresie przekładu tekstów pisanych. Podstawą rekomendacji *The National Council on Interpreting in Health Care* jest polityka antydyskryminacyjna, zakładająca pełne wsparcie mniejszości etnicznych oraz etyczny wymiar relacji logopeda a dziecko potrzebujące komfortu w sytuacji badania (zob. też Thordardottir, 2010, s. 526).

Rola interpretatora w procesie diagnostycznym może być dwojaka, tzn. pełnić funkcję asystenta kulturowego (*cultural broker*) lub asystenta językowego (*linguistics broker*). Asystent kulturowy dostarcza logopedzie niezbędnych informacji dotyczących dziedzictwa kulturowego np. dziecka cudzoziemskiego, umożliwiających prawidłową ocenę jego zachowania. Asystent językowy potrafi

² Zob. na ten temat: Anderson, 2010; Anderson & Centeno, 2007; Dulay, Burt, & Krashen, 1982, s. 22–23; Haynes, s. 1–5; Meisel, 2001; 2006.

³ W dalszym toku niniejszej pracy zasadne jest użycie terminu „interpretator” bez określających go imiesłówów przymiotnikowych. Osoba, która razem z polskojęzycznym logopedą dokonała zaprezentowanej w dalszej części tekstu analizy różnicowej, legitymuje się wykształceniem ukraińskim, została przeszkolona z zakresu rozwoju mowy dziecka, jednak nie posiada certyfikatów interpretatorskich (brak możliwości uzyskania takich kwalifikacji na terenie Polski i Ukrainy).

dokonać analizy fonologicznej, semantycznej i pragmatycznej wypowiedzi dziecka oraz podstawowej charakterystyki socjolingwistycznej środowiska, z którego pochodzi dziecko (*Bilingual Service...*). Oprócz czynności bezpośrednio związanych z tłumaczeniem i interpretacją danych kulturowych i językowych, interpretator doradza przy wyborze materiałów diagnostycznych i terapeutycznych; współtworzy materiały dedykowane mniejszościom etnicznym; wspiera dziecko i rodzinę w trakcie procesu diagnostycznego; rozszerza świadomość logopedów w zakresie panujących w społeczności mniejszości etnicznej standardów dotyczących wychowania, wartości, wierzeń i roli rodziców; rozszerza świadomość logopedów w ramach potrzeby diagnozy i terapii dzieci z mniejszości etnicznych; wspiera logopedyczną terapię rodzinną (Gerrish, Chau, Sobowale, & Birks, 2004, s. 409).

W *Good Practise for Speech and Language Therapists Working with Clients from Linguistics Minority Communities* dodatkowo określono działania, które logopeda powinien podjąć wobec interpretatora: dokształcanie w zakresie diagnostyki i terapii logopedycznej; integrowanie ze środowiskiem logopedów; identyfikacja pojedynczych pacjentów lub ich grup, z którymi wspólnie mogą nawiązać kontakt.

3. Dwujęzyczna diagnoza logopedyczna w formule BID (BID Process)

Henriette Langdon oraz Teresa Saenz (2016, s. 109–133) zaproponowały trzy-stopniowy model diagnozy logopedycznej, która jest współprowadzona przez jednojęzycznego logopedę oraz interpretatora: *Briefing – Interaction – Debriefing Process*.

Etap *Briefing* polega na zaplanowaniu przez zespół pierwszego spotkania z rodzicami/opiekunami oraz dzieckiem i wzięciu pod uwagę poniższych zagadnień:

- opracowanie szczegółowych celów spotkania;
- określenie strategii pomocnych w zebraniu kluczowych informacji (scharakteryzowanie kontekstu rodzinnego i kulturowego dziecka, dostosowanie złożoności komunikatów kierowanych do opiekuna i dziecka, ujęcie terminów logopedycznych w jak najbardziej zrozumiałe dla opiekuna formy, reakcje na niechętnie udzielanie odpowiedzi przez opiekuna);
- obserwacja niewerbalnych zachowań rodziców/opiekunów i dziecka;
- klarowne przedstawienie opiekunowi prawnych aspektów diagnozy;
- wybór strategii tłumaczeniowej;
- wybór testów i materiałów diagnostycznych z uwzględnieniem ich rangi oraz kolejności stosowania.

Drugim etapem procesu jest *Interaction*, w trakcie którego logopeda i interpretator:

- obserwują werbalne i niewerbalne reakcje dziecka podczas wykonywania zadań testowych;
- wykonują zapisy swoich obserwacji;
- w równym stopniu uczestniczą w komunikacji z rodzicami/opiekunami i dzieckiem.

Z punktu widzenia niniejszej pracy najważniejszy jest etap trzeci, czyli *Debriefing*. W tym czasie:

- interpretator dokonuje transkrypcji próbek językowych;
- logopeda i interpretator analizują dane pod kątem ich poprawności i adekwatności do sytuacji badania;
- interpretator wskazuje logopedzie wszelkie odchylenia od normy języka etnicznego dziecka;
- zespół konstruuje raport diagnostyczny.

4. Diagnoza logopedyczna dzieci przedszkolnych z Ukrainy z udziałem interpretatora – badania własne

4.1. Dane dotyczące emigracji ukraińskiej w Polsce

Potrzeba logopedycznych diagnoz dzieci z Ukrainy jest bezpośrednio związana ze znaczącym wzrostem liczebności Ukraińców na terenie Polski. Nowa fala masowej emigracji rozpoczęła się w 2014 roku po zmianach politycznych, ekonomicznych oraz społecznych w Ukrainie. Rewolucja Godności, początek wojny na wschodzie kraju i aneksja Krymu spowodowały wielkie zmiany w wewnętrznej i zewnętrznej migracji ludności. Polska stała się jednym z krajów docelowych nie tylko dla emigracji zarobkowej pojedynczych osób, ale również całych rodzin. Szacuje się, iż obecna liczba Ukraińców w Polsce wynosi około 1,2 mln, choć należy zwrócić uwagę na wyraźne trudności w podaniu dokładnych danych (*Ministerstwo Rodziny...; Urząd do Spraw...*).

Według informacji sondażowych ponad 60% ukraińsko- i rosyjskojęzycznych emigrantów z Ukrainy deklaruje chęć zamieszkania w Polsce na stałe (*Profil społeczny...*). Tego typu deklaracja determinuje uczęszczanie do polskich przedszkoli oraz szkół dzieci, dla których język polski najpierw jest językiem obcym, a potem drugim. W obu tych przypadkach nie można wykluczyć występowania rozwojowych zaburzeń komunikacji językowej.

Etap przygotowawczy (*Briefing*)

Przeprowadzona ocena mowy dzieci przedszkolnych odnosiła się do zaprezentowanych wcześniej ogólnych wytycznych diagnostyki osób dwujęzycznych oraz formuły BID. Etap *Briefing* polegał na wspólnym zaplanowaniu pierwszego spotkania z rodzicem i dzieckiem. Głównym celem było uzyskanie informacji dotyczących historii medycznej dziecka, jego aktualnej sytuacji edukacyjnej i wszystkich czynników warunkujących dwujęzyczne funkcjonowanie. Wybrano również odpowiednie narzędzia logopedyczne, tj. *Kwestionariusz badania mowy* (Billewicz & Zioło, 2012); *Movlennieva kartka z kartynkami: lohopedychne obstezhennia rivnia movlennievoho rozvytku dytyny* Anny Korol (2017). Kwestionariusz w języku ukraińskim został doprecyzowany i uzupełniony przez interpretatora. Rozmowa z rodzicem miała odbyć się w języku polskim, w razie konieczności interpretator miał stosować tłumaczenie konsekwentne.

Etap współdziałania (*Interaction*)

Produkcje pozwoliły na pozyskanie danych dotyczących fonologii, syntaktyki, słownictwa oraz morfologii w obu językach. W trakcie przeprowadzania badania logopeda oraz intepretator naprzemiennie dokonywali obserwacji komunikacji werbalnej i niewerbalnej dziecka. Rodzic nie ingerował w proces diagnostyczny.

Etap analizy i interpretacji danych językowych (*Debriefing*)

Po zakończonym spotkaniu zespół badawczy dokonał analizy zebranych w wywiadzie logopedycznym danych oraz weryfikacji wniosków dotyczących zachowania dziecka. Najważniejszą częścią było przyjrzenie się jego wypowiedziom w obu badanych językach. Poniższa analiza zawiera dane, które zostały poddane interpretacji.

4.2. Dane uzyskane podczas badania w języku polskim

Dziecko: M.; płeć: chłopiec; wiek: 4;3

Dwujęzyczność simultaniczna (polsko-ukraińska); język rosyjski czasowo używany w kontaktach z babcią

Podsystem fonetyczno-fonologiczny. W wyrazie *koszyk* /kɔʃyk/ zidentyfikowano labializację [o] – operację należy uznać za rozwojowe mieszanie kodów. Rzeczownik *chleb* zrealizowano jako /kxlɛp/ – epenteza [k] do rzeczownika [xlɛp] jest niezwiązana z ukraińskim *хліб* /xlib/ ‘chleb’ czy rosyjskim ekwiwalentem *хлеб* /xlɛp/. Taką operację należy uznać za rozwojową, bez związku z dwujęzycznością. Substytucja [l]:[r] w rzeczowniku *parasol* /parasɔl/ – /parasɔr/ nie jest związana z ukraińskim ekwiwalentem *парасоль* /parasɔlja. Taką operację należy uznać za rozwojową. W leksykalnym zapożyczeniu z języka rosyjskiego *кукла* /kukła/

'lalka' zastosowanym zamiast oczekiwanego pol. *lalka* zanotowano substytucję [l]:[w]. Taką operację należy uznać za rozwojowe mieszanie kodów. W leksykalnym zapożyczeniu z języka rosyjskiego *курица* /kuritsa/, zastosowanym zamiast oczekiwanego pol. *kogut*, zanotowano depalatalizację[r]. Operację należy uznać za rozwojowe mieszanie kodów. Elizja [nʲ] i palatalizacja [m] w wyrazie ziemniak – /ziɛmʲak/; operacje językowe należy uznać za rozwojowe, niezależne od używanych języków. Substytucja [g]:[k] w rzeczowniku *kogut* – /kɔkut/; operację należy uznać za rozwojową, niezależną od używanych języków. Przeniesienie akcentu na drugą sylabę od końca w wyrazie *рука* – /'ruka/ 'ręka'. Taką operację można uznać za rozwojowe mieszanie kodów ukraińskiego i polskiego.

Podsystem leksykalny. W większości przykładów operacje leksykalne są związane z rozwojowym mieszaniem kodów: kontaminacja ros. *заколка* /zakolka/ 'spinka' i pol. *spinacz* /spinaʃ/ – /zapinaʃ/; substytucja leksykalna rzeczownika *spinka*; kontaminacja pol. *rycerz* /ritsɛʃ/ i ukr. *рицар* /ritsar/ 'rycerz' – /ritser/ w funkcji substytucji rzeczownika *diabeł*. Substytucja leksykalna rzeczownika *owoce* – /vaʒiva/, spowodowana prawdopodobnie podobieństwem formalnym ukr. *овочи* /ɔvɔʃi/ 'warzywa'. Zapożyczenie ros. *телевизор* 'telewizor' /tɪlɛvizar/ w realizacji /tɪlɛvizar/ było substytucją rzeczownika *telewizor*. Zapożyczenie ros. *игрушки* /igrʊʃki/ 'zabawki' jako substytucja leksykalna rzeczownika *zabawki*. Zapożyczenie ukr./ros. *люблю* /lʊbʲlʊ/ 'lubię' w funkcji substytucji leksykalnej czasownika *lubię*. Zapożyczenie ros. *картошка* /kartɔʃka/ 'ziemniak' jako substytucja leksykalna rzeczownika *ziemniak*. Neologizm /bɔtin/ wystąpił jako substytucja leksykalna rzeczownika *bocian* – operacja była rozwojowa, niezależna od używanych języków. Neologizm /litavʲets/ jest kontaminacją pol. *latawiec* /latavʲets/ i ukr. czasownika *літати* /litati/, który wystąpił jako substytucja leksykalna rzeczownika *balon*. Zapożyczenie ros. *глаз* /glas/ 'oko' wystąpiło jako substytucja leksykalna rzeczownika *oko*. Neologizm /gʒebʲik/ był substytucją leksykalną rzeczownika *grzebień* – operacja rozwojowa, niezwiązana z używanymi językami. Zapożyczenie ukr./ros. *шапка* /ʃapka/ 'czapka' stanowiło substytucję leksykalną rzeczownika *czapka*. Zapożyczenie ros. *дети* /dʲeti/ 'dzieci' było substytucją leksykalną rzeczownika *dzieci*. Zapożyczenie ros. *автобус* /aftɔbus/ 'autobus' pełniło funkcję substytucji leksykalnej rzeczownika *autobus*.

Podsystem gramatyczny. Na poziomie gramatycznym rozwojowe mieszanie kodów zostało zaprezentowane w wielu przykładach: zmiana końcówki /ɛ/ w rzeczowniku *owoce* /ɔvɔʃɛ/ na /i/ – /ɔvɔʃi/; operacja była związana z interferencją z języka ros.: końcówka –(ц)ы jak w wyrazach *огурцы*, *пальцы* /ɔgurtʲi/, /palʲtsi/ 'ogórki', 'palcę'. W zdaniu /ja lʊbʲlʊ dini/ użyto ukraińskiej składni, dodatkowo zmiana końcówki fleksyjnej /ɛ/ na /i/ w formie polskiego rzeczownika *dynie* nastąpiła pod wpływem formy ukr. *дини* /dini/ 'melon'. W zdaniu /ja lʊbʲlʊ vɔʒi/ użyto ukraińskiej składni, oprócz tego zanotowano substytucję /ɛ/:/ɔ/ w wyrazie /vɛʒi/ 'węże' – operacja była rozwojowa, bez związku z używanymi językami. Zmiana końcówki fleksyjnej rzeczownika *ogórek* – /ɔgurtʲɛ/ pod

wpływem ros. *огурци* /ogurtsi/ ‘ogórki’. Użycie ukraińskiej składni w zdaniu /ja lʲublʲu gęsiv/ – zmiana końcówki biernika liczby mnogiej rzeczownika *gęsi* nastąpiła analogicznie do końcówki biernika liczby mnogiej rzeczownika rodzaju męskiego w języku ukraińskim. Rozwojowe mieszanie polskiego i ukraińskiego kodu z błędnym schematem składniowym w obu językach zaobserwowano w zdaniach /to jest tsɔ vklʲufʲaje svʲatwa/ oraz /tut mɔʒna ʃtɔ jesʲtsʲ/. Rozwojowe mieszanie polskiego i ukraińskiego kodu z niepoprawnym użyciem zaimka *ich* zamiast niemęskoosobowej formy *je* w konstrukcji zanotowano w zdaniu /ja lʲublʲu ɔɡlʲiɔdatsʲ sʲilimaki, lʲublʲu ix karmitsʲ/, prawdopodobnie związane z brakiem kategorii męsko-/niemęskoosobowych form w ukraińskim. Rozwojowe mieszanie polskiego i rosyjskiego kodu zaobserwowano w wyrażeniach: /ɛtɔ jest takaja [...] mɔʒna ɔɔɛtsʲ i katatsʲa;/ /kura takaja naziva ɛɛ kɔkut;/ /bɔ ja lʲublʲu bɔtʲini i tam biw tam u dzʲatka biw takɔj bɔtʲin a tam biw takɔj bɔtʲin takɔj u nas u dzʲatka i ɔn stojaw i uliʲfʲiw patʲfʲiw na nas i uliʲfʲiw;/ /zɛbi nʲe utsʲɛkw kakɔj ta piɛs/.

Dziecko: S.; płeć: dziewczynka; wiek: 4;8

Dwujęzyczność sekwencyjna (język ukraiński i okazjonalne zapożyczenia z rosyjskiego); język polski nabywany w sposób sekwencyjny

Podsystem fonetyczno-fonologiczny. Substytucja [l]:[w] w rzeczowniku *lampa* /wampa/; operacja związana z interferencją z języka polskiego (twarde ukr. [l] realizowane jako pol. [w]). Substytucja zmiękczonej [h] na zmiękczoną [p] w pol. *hipopotam* – /pipɔpɔtam/; operację należy uznać za rozwojową, niezależną od używanych języków. Substytucja [o] ustnego na [ɔ] labialne w wyrazie /kɔmin/; operacja spowodowana interferencją z języka ukraińskiego. Na poziomie fonetycznym zauważono operacje rozwojowe, niezależne od używanych języków: /skaf/ – substytucja [ʃ]:[s]; /kuklʲa/ – substytucja [l]:[lʲ]; /sɔsiska/ – substytucja [i]:[i]. W wyrazach /klʲiɔun/ ‘klaun’ i /tɕɛmɔdan/ ‘walizka’ również można dostrzec operacje rozwojowe, tj. substytucje [l]:[lʲ] oraz [ʃ]:[ts]. W rzeczowniku /kovʲbasa/ przeniesiono akcent na drugą sylabę od końca; operacja związana z interferencją z języka polskiego.

Podsystem leksykalny. U dwujęzycznego dziecka czasami w mowie pojawiały się leksykalne zapożyczenia z rosyjskiego, np. zapożyczenie ros. *шкаф* /ʃkaf/ ‘szafa’ realizowane w mowie jako /skaf/, będące substytucją leksykalną rzeczownika *szafa*. Zapożyczenie ros. *сковородка* /skɔvɔrɔtka/ ‘patelnia’ spełniło rolę substytucji leksykalnej rzeczownika *patelnia*. Zapożyczenie ukr. *кастрюля* /kastruʲlʲa/ ‘garnek’ pojawiło się jako substytucja leksykalna rzeczownika *garnek*. Zapożyczenie ros. *кукла* /kukla/ ‘lalka’ było substytucją leksykalną rzeczownika *lalka*. Zapożyczenie ukr. *чемодан* /ʃɛmɔdan/ ‘walizka’ zrealizowane jako /tɕɛmɔdan/ to substytucja leksykalna rzeczownika *walizka*. Zapożyczenie ukr. *cocуcka* /sɔsiska/ ‘parówka’ zrealizowana jako /sɔsiska/ to substytucja leksykalna rzeczownika *kielbasa*. Zapożyczenie ukr. *ковбаса* /kovbasa/ ‘kielbasa’ stanowiło substytucję

leksykalną rzeczownika *kielbasa*. Zapożyczenie ros. *автобус* /aftobus/ ‘autobus’ to substytucja leksykalna rzeczownika *autobus*. Zapożyczenie z ukr. *ванна* /van:a/ ‘wanna’ lub ‘łazienka’ pojawiło się jako substytucja leksykalna rzeczownika *łazienka*. Zapożyczenie ros. *забор* /zabɔr/ ‘plot’ stanowiło substytucję leksykalną rzeczownika *plot*. Zapożyczenie ukr. *цвітна капуста* /tsvitna kapusta/ i użycie /kapusta/ zamiast rzeczownika *kalafior*. Zapożyczenie ukr. *дошка* /dɔʃka/ ‘tablica’ zrealizowano jako /dɛska/, co było substytucją leksykalną rzeczownika *tablica*. Kontaminacja ukr. *яблуко* /jablukɔ/ ‘jabłko’ i pol. *jabłko* /japko/ – użyto w formie /jabukɔ/. Zapożyczenie ros. *фартук* /fartuk/ ‘fartuch’ było substytucją leksykalną rzeczownika *fartuch*.

Podsystem gramatyczny. W trakcie badania nie udało się zebrać danych, za pomocą których można byłoby przedstawić wartościową analizę.

4.3. Dane uzyskane podczas badania w języku ukraińskim

Dziecko: M.; płeć: chłopiec; wiek: 4;3

Dwujęzyczność symultaniczna (polsko-ukraińska); język rosyjski czasowo używany w kontaktach z babcią

Podsystem fonetyczno-fonologiczny. Większość przykładów to operacje związane z rozwojowym mieszaniem kodów językowych: substytucja [l]:[w] w wyrazach ukr. *акула* /akula/ ‘rekin’ – /akuwa/; ukr. *лелека* /leleka/ ‘bocian’ – /weweka/; ukr. *білка* /bilka/ ‘wewiurka’ – /biwka/; ukr. *лампа* /lampa/ ‘lampa’ – /wampa/; ukr. *олень* /olɛnʲ/ ‘jeleń’ – /ɔwɛnʲ/. Zanotowano też ubezdźwięcznienia /h/→/x/ prawdopodobnie związane z wpływem języka polskiego i zanikaniem foneua /h/, charakterystycznego tylko dla języka ukraińskiego: ukr. *вагон* /vaɦɔn/ ‘wagon’ – /vaɦɔn/; ukr. *носоріг* /nɔsɔriɦ/ ‘nosorożec’ – /nɔsɔrix/. W rzeczowniku ukr. *бегемот* /beɦɛmɔt/ ‘hipopotam’ zredukowano sylabę /ɦɛ/, co dało formę /bɛmɔt/. Zauważono też tendencje do ubezdźwięczniania końcowych, dźwięcznych spółgłosek: ukr. *зуб* /zub/ ‘ząb’ – /zup/, co jest wpływem języka polskiego. W wyrazie ukr. *сова* /sɔva/ ‘sowa’ pojawiła się substytucja [ɔ]:[u], związana z nienormalną labializacją samogłoski /ɔ/ w języku ukraińskim, co dało formę /suva/.

Podsystem leksykalny. Zapożyczenie pol. *fontanna* było substytucją leksykalną rzeczownika ukr. *фонтан* /fɔntan/ ‘fontanna’; operacja związana z rozwojowym mieszaniem języków. Zapożyczenie ros. *малоток* /malatok/ ‘młotek’ stanowiło substytucję leksykalną rzeczownika ukr. *молоток* /mɔlɔtɔk/ ‘młotek’; operacja również związana z rozwojowym mieszaniem języków. Kontaminacja ukr. *виноград* /vinɔɦrad/ ‘winogrona’ i pol. *winogrona* dała formę /vinɔɦrɔda/. Ukr. *лох* /lɔx/, używane w mowie potocznej na określenie głupiego lub naiwnego, było substytucją leksykalną ukr. *лось* /lɔsʲ/ ‘łoś’. Ukr. *князь* /knʲazʲ/ ‘książe’ zostało subsytuowane na /pan jɛzus/. Operacje można uznać za rozwojowe.

Podsystem gramatyczny. W zdaniach i wyrażeniach zaobserwowano rozwojowe mieszanie ukraińskiego, polskiego i rosyjskiego kodu: /ɛta rekʲin bɔ ja ʎublʲu rekʲini/; /ɛto jɛst zavʃɛ xɔmik/; /ja ʎublʲu ɛtu bajka/; /ja jadwɛm na ɔbit sup/; /ɛta lizak/; /z Santɔju jizditʲ ɛwʲiɛti Mikɔwaj/; /ɛta gvʲaztka/; /ruki namalʲovane bɔ jal ʎublʲu malʲuvatʲ/. Mylenie końcówek fleksyjnych i form gramatycznych u dziecka było spowodowane interferencją języków: /ɛ/ zamiast /i/ w ukr. туплі /tuflʲi/ ‘buty’ zrealizowano jako /tuflʲɛ/, końcówka jak w pol. *palce, pantofle*; /i/ na /i/ w ukr. ноги /nɔfi/ zrealizowano jako /nɔgi/, co również jest wpływem polskiego. Zapożyczenie pol. wyrazu *pająk* i użycie ukr. końcówki /iv/ rzeczowników liczby mnogiej w bierniku pojawiło się w zdaniu /ja ʎublʲu pajɔkiv/.

Dziecko: S.; płeć: dziewczynka; wiek: 4;8

Dwujęzyczność sekwencyjna (język ukraiński i okazjonalne zapożyczenia z języka rosyjskiego); język polski nabywany w sposób sekwencyjny

Podsystem fonetyczno-fonologiczny. Operacje związane z interferencją języka polskiego to: ubezdźwięcznienie [h]:[x] w ukr. *гарбуз* /ɦarbuʒ/ ‘dynia’, co dało formę /xarbuʒ/; ukr. *носоріг* /nɔsɔrʲɪf/ ‘nosorożec’ jako /nɔsɔrʲix/; substytucja [h]:[g] w ukr. *газета* /ɦazɛta/ ‘gazeta’, co dało formę /gazeta/; ukr. *вагон* /vaɦɔn/ ‘wagon’, co dało formę /vagon/; ukr. *бегемот* /bɛɦɛmɔt/ ‘hipopotam’, co dało formę /bɛgɛmɔt/; ukr. *виноград* /vinɔɦrad/ ‘winogrona’, co dało formę /vinograd/; substytucja [l]:[ʎ] oraz [y]:[f] w ukr. *лев* /lɛʎ/ ‘lew’, co dało formę /lʲɛf/. Substytucja [sʲ]:[ɛ] w ukr. *бабуся* /babusʲa/ ‘babcia’, co dało formę /babuea/; ukr. *сім* /sʲim/ ‘siedem’ jako /eim/; ukr. *таксі* /taksʲi/ ‘taksówka’ jako /takei/. Zmieniono akcent na drugą sylabę od końca w ukr. *сова* /sɔʲva/, co dało realizację /sɔva/. Pojawiła się również substytucja [l]:[w] w ukr. *дятел* /dʲatɛl/ ‘dzieciół’, co dało formę /dʲatɛw/. Zaobserwowano też depalatalizację /tsʲi/ w ukr. *заєць* /zajɛtsʲi/ ‘zając’, co dało formę /zajɛts/. Operacje rozwojowe, niezwiązane z używanymi językami: palatalizacja [l] w ukr. *акула* /akula/ ‘rekin’, co dało formę /akulʲa/; substytucja [l]:[r] w ukr. *ялинка* /jalinka/ ‘choinka’, co dało formę /jirinka/; elizja [m] w ukr. *трамвай* /tramvaj/ ‘tramwaj’, co dało formę /travaj/.

Podsystem leksykalny. Na poziomie leksykalnym obserwowano interferencje z języka polskiego: substytucja leksykalna rzeczownika *кенгуру* /kenɦuru/ jako /kʲɛngur/; zapożyczenie pol. *pantofle* z przeniesieniem końcówki /i/ z języka ukraińskiego, będące substytucją leksykalną ukr. *туплі* /tuflʲi/ ‘pantofle’, ostatecznie zrealizowane jako /pantɔfli/; zapożyczenie pol. *ucho* będące substytucją leksykalną ukr. *вухо* /vuxɔ/; zapożyczenie pol. *czapka* z fonetyczną substytucją [ʃ]:[ts] stanowiło substytucję leksykalną ukr. *шапка* /ʃapka/ ‘czapka’; zapożyczenie pol. *guzik* jako substytucja leksykalna ukr. *гудзик* /ɦudzik/ ‘guzik’; zapożyczenie pol. *wazon* jako substytucja leksykalna ukr. *ваза* /vaza/ ‘waza’; zapożyczenie pol. *król* jako substytucja leksykalna ukr. *король* /kɔrɔʎi/; zapożyczenie pol. *ciasteczka* (w błędnej formie *ciasteczki*) jako substytucja leksykalna ukr. *печиво* /pɛɦʲivɔ/

‘ciasteczka’; zapożyczenie pol. *dziób* jako substytucja leksykalna ukr. *дзюб* /dʒiɔb/ ‘dziób’; zapożyczenie ros. *паяк* /pauk/ ‘pająk’ jako substytucja leksykalna rzeczownika ukr. *павук* /pavuk/ ‘pająk’; zapożyczenie ros. *пчела* /pʃɕɛla/ ‘pszczoła’, jako substytucja leksykalna ukr. *бджола* /bdʒɔla/, zrealizowano w formie /pʃɕɛla/; kontaminacja ukr. *Винни Пух* /vin:i pux/ ‘Kubuś Puchatek’ i pol. *Kubuś Puchatek* jako /vin:i puxatek/.

Podsystem gramatyczny. W podsystemie gramatycznym wystąpiło mieszanie kodu polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego: /papuzka ktura povtorjae/ lub /jajtsɔ/ – zamiana końcówki [ɛ]:[ɔ] w ukr. *яйце* /jajtsɛ/ ‘jajko’ i ros. *яйцо* /jajtsɔ/.

5. Wnioski

Zebranie dwujęzycznych danych od chłopca M. i dziewczynki S., interpretacja w odniesieniu do norm rozwojowych dla jedno- i dwujęzycznych (symultanicznych i sekwencyjnych) dzieci oraz ogólnych wzorców dla języka polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego pozwoliło wysunąć kilka wniosków. Współpraca jednojęzycznego logopedy oraz interpretatora doprowadziła do zaobserwowania u badanych dzieci zjawisk typowych dla wielojęzycznego rozwoju – mieszania kodów (*code mixing*) i interferencji z języka dominującego oraz odziedziczonego. Pozwoliła również na zróżnicowanie wykonanych operacji językowych, które potencjalnie można zaobserwować w mowie dzieci, tj. rozwojowe (zachodzące również u dzieci jednojęzycznych); wynikające z kontaktu dwóch i/lub trzech systemów językowych; zaburzenia wymowy i/lub mowy. Tak zorientowana diagnoza różnicowa pozwoliła na pełną ocenę kompetencji językowych w zakresie podsystemu fonetyczno-fonologicznego, gramatycznego i leksykalnego.

W podsystemach fonetyczno-fonologicznych M. i S. uwagę zwracają wymiany ustnego [o] na [o] labialne, a także zanik tych spółgłosek, które nie występują w języku polskim, tj. [ɦ], twardego [l], miękkiego [rʲ]. Istotnymi obserwacjami są także częste substytuowania ukraińskiego [l] polskim [w], palatalizowanie [k] i [g] w języku ukraińskim oraz zmiana ukraińskich, zmiękczonej spółgłoski [sʲ] i [zʲ] na polskie, miękkie [ɕ] i [ʒ]. Zjawiskiem, które również wynika z kontaktu języków, jest tendencja do utrwalania akcentu paroksytonicznego, zasadniczego w języku polskim. U badanych dzieci pojawiły się równoległe objawy rozwoju fonetycznego jak u dzieci jednojęzycznych, np. substytucje [r]:[l] czy spółgłosek przedniojęzykowodziałowych przedniojęzykowozębowymi. W obu przypadkach nie zanotowano żadnych zaburzeń artykulacyjnych w języku polskim i ukraińskim.

Przegląd zebranych danych wskazał na przewagę użycia ukraińskiego i rosyjskiego zasobu leksykalnego oraz wzajemne, międzyjęzykowe wpływy na tworzenie

nie prawidłowych form fleksyjnych u M. i S. Obydwoje dzieci przejawiały także stosowanie składni, która nie zawsze odpowiadała polskiej, ukraińskiej czy rosyjskiej, co można zinterpretować jako proces rozwojowy.

Przeprowadzone badanie diagnostyczne wielojęzyczności polsko-ukraińsko-rosyjskiej według procedury BID wykazało zasadność jej stosowania oraz wyraźnie podkreśliło znaczenie współpracy jednojęzycznego logopedy oraz interpretatora. Udział doświadczonego slawisty (natywnego użytkownika języka ukraińskiego i rosyjskiego) umożliwił pełną ocenę języka ukraińskiego i rosyjskiego oraz zestawienie jej z kompetencją w języku polskim. Tak zorientowane postępowanie pozwoliło na zrealizowanie głównego celu, czyli diagnozy różnicowej. Niniejsza analiza może być również wskazówką dla logopedów-praktyków, którzy borykają się z prawidłowym przeprowadzeniem diagnozy dziecka ze środowiska wielojęzycznego, zwłaszcza pochodzącego z wschodniej granicy.

Bibliografia

- ANDERSON, R. (2010). First language loss in Spanish-speaking children. In: B. GOLDSTEIN (Ed.), *Bilingual language development and disorders Spanish-English speakers* (pp. 193–212). Baltimore: Brookes Publishing.
- ANDERSON, R., & CENTENO, J. (2007). Contrastive analysis between Spanish and English. In: J. CENTENO, R. ANDERSON, & L. OBLER (Eds.), *Communication disorders in Spanish speakers: theoretical, research and clinical aspects* (pp. 11–33). Tonawanda, New York: Multilingual Matters.
- AUSTIN, J. (2009). Delay, interference and bilingual development: The acquisition of verbal morphology in children learning Basque and Spanish. *International Journal of Bilingualism*, 13(4), 447–479.
- Bilingual Service Delivery*. Pobrane z: www.asha.org (data dostępu: 9.10.2019).
- BILLEWICZ, G., & ZIOŁO, B. (2012). *Kwestionariusz badania mowy*. Kraków: Impuls.
- CAESAR, L.G., & KOHLER, P.D. (2007). The state of school-based bilingual assessment: actual practice versus recommended guidelines. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 38(3), 190–200.
- CUMMINS, J. (2000). *Language, power and pedagogy. Bilingual children in crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters.
- DULAY, H., BURT, M., & KRASHEN, S. (1982). *Language two*. Oxford: Oxford University Press.
- GERRISH, K., CHAU, CH., SOBOWALE, A., & BIRKS, E. (2004). Bridging the language barrier: The use of interpreters in primary care nursing. *Health & Social Care in the Community*, 12(5), 407–413.
- GOLDSTEIN, B.A., & FABIANO-SMITH, L.C. (2007). Assessment and intervention for bilingual children with phonologica disorders. *ASHA Leader*, 12(2), 6–31.
- Good Practise for Speech and Language Therapists Working with Clients from Linguistics Minority Communities*. Pobrane z: www.rcslt.org (data dostępu: 9.10.2019).
- HAYNES, E. *What is language loss?* Pobrane z: www.cal.org/heritage/pdfs/briefs/what-is-language-loss.pdf (data dostępu: 15.06.2019).
- HEGDE, M., & MAUL, Ch. (2006). *Language disorders in children: an evidence-based approach to assessment and treatment*. Fresno: Pearson.

- KOHNERT, K. (2013). *Language disorders in bilingual children and adults*. San Diego: Plural Publishing.
- KOHNERT, K., & MEDINA, A. (2009). Bilingual Children and Communication Disorders. A 30-Year Research Retrospective. *Seminars in Speech and Language*, 30(4), 219–233.
- KOROL, A. (2017). *Movlennieva kartka z kartynkami: lohopedychne obstezhennia rivnia movlennievoho rozvytku dytyny*. Ternopil: Mandrivets.
- LANGDON, H., & SAENZ, T. (2016). *Working with interpreters and translators: A guide for speech-language pathologists and audiologists*. San Diego: Plural Publishing.
- LIPIŃSKA, E. (2015). Dwujęzyczność kognitywna. *Lingvaria*, 10(2), 55–68.
- MEISEL, J.M. (2001). Early differentiation of languages in bilingual children. In: L. WEI (Ed.), *The bilingualism reader* (pp. 344–370). London: Routledge.
- MEISEL, J.M. (2006). The bilingual child. In: T. BATHIA, & W. RITCHIE (Eds.), *The handbook of bilingualism* (pp. 90–113). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Pobrane z: <https://archiwum.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/> (data dostępu: 22.07.2019).
- MORGAN, G., RESTREPO, M., & AUZA, A. (2013). Comparison of Spanish morphology in monolingual and Spanish-English bilingual children with and without language impairment. *Bilingualism: language and cognition*, 16(3), 578–596.
- PARADIS, J., & GENESEE, F. (1996). Syntactic acquisition in bilingual children: autonomous or independent? *Studies in Second Language Acquisition*, 18, 1–25.
- Profil społeczny migranta zarobkowego z Ukrainy. Pobrane z: http://www.pol-ukr.com/wp-content/uploads/2019/04/PIZ_Raport_2019.pdf. (data dostępu: 22.07.2019).
- RIMIKIS, S., SMILJANIC, R., & CALANDRUCCIO, L. (2013). Nonnative English speaker performance on the Basic English Lexicon (BEL) sentences. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 56, 792–804.
- THAL, D., JACKSON-MALDONADO, D., & ACOSTA, D. (2000). Validity of a parent-report measure of vocabulary and grammar for Spanish-speaking toddlers. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 43(5), 1087–1100.
- The terminology of health care interpreting. A glossary of terms*. Pobrane z: <https://www.ncihc.org/assets/documents/NCIHC%20Terms%20Final080408.pdf> (data dostępu: 15.06.2019).
- Thordardottir, E. (2010). Towards evidence-based practice in language intervention for bilingual children. *Journal of Communication Disorders*, 43(6), 523–537.
- Urząd do Spraw Cudzoziemców. Pobrane z: <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/decyzje/widok/tabele/rok/2019/> (data dostępu: 22.07.2019).
- Working in a Culturally and Linguistically Diverse Society*. Pobrane z: www.speechpathologyaustralia.org.au (data dostępu: 9.10.2019).
- ZURER-PEARSON, B., FERNANDEZ, S., & KIMBROUGH, O. (1993). Lexical Development in Bilingual Infants and Toddlers: Comparison to Monolingual Norms. *Language Learning*, 43(1), 93–120.